

**ФОРМИ ЗВЕРТАННЯ ДО БЛИЗЬКИХ РОДИЧІВ
СЕРЕД УГОРСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ НА ЗАКАРПАТТІ
В ОДНО-, ДВО- ТА БАГАТОМОВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ**

**FORMS OF ADDRESS TO CLOSE RELATIVES AMONG
THE HUNGARIAN POPULATION IN TRANSCARPATHTIA
IN ONE-, TWO- AND MULTILINGUAL ENVIRONMENT**

Гульпа Д.

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри угорської філології

У статті досліджені форми звертання угорського населення Закарпаття до близьких родичів. Найбільше різноманітних форм звертання спостерігається в сімейному колі. Вибір відповідного етикету має важливе значення для сімейної освіти, і батьки відіграють важливу роль у цьому процесі. Вивчення мовного етикету в багатомовному регіоні дало змогу зрозуміти історію, традиції та культуру мешканців цього регіону.

Ключові слова: мовний етикет, форми звертання до близьких родичів, сімейне виховання, багатомовне середовище, двомовне середовище, одномовне середовище.

В статье исследованы формы обращения венгерского населения Закарпатья к близким родственникам. Наибольшее разнообразие форм обращения наблюдается в семейном кругу. Выбор соответствующего этикета имеет важное значение для семейного воспитания, и родители играют важную роль в этом процессе. Изучение языкового этикета в многоязычном регионе позволило понять историю, традиции и культуру жителей этого региона.

Ключевые слова: языковой этикет, формы обращения к близким родственникам, семейное воспитание, многоязычная среда, двуязычная среда, одноязычная среда.

The study provides information about the forms of address of the Hungarian population of Transcarpathia in the family circle, namely, the forms of appeal to close relatives. The greatest variety of forms of treatment is observed in the family circle. In choosing the appropriate etiquette, family education is of significant importance, and parents play a vital role in this process. The study of language etiquette in a multilingual region made it possible to understand the history, traditions, and culture of the inhabitants of this region.

Key words: language etiquette, forms of appeal to close relatives, family education, multilingual environment, bilingual environment, monolingual environment.

Мова функціонує у суспільстві, і через неї здійснюється вплив на суспільство. Угорська мова у своїх взаємозв'язках із культурою є соціальним явищем, що тією чи іншою мірою відображає решту соціальних явищ, охоплених культурою в широкому розумінні. Саме до таких важливих сфер взаємодії сучасної угорської мови і суспільства належить етикет. В угорській нації споконвіків цінувалося шанобливе ставлення до людей. Ввічливість, дотримання правил хорошого тону у вчинках і мовленні є виявом вихованості, основою етикетної поведінки. Ввічлива людина поважає не тільки членів своєї сім'ї, але й людей, що її оточують.

Етикет угорців передбачає передусім дотримання суспільно визначених правил хорошого тону, обов'язковість використання загальноприйнятих формул вітання і прощання, висловлення подяки на всіх рівнях спілкування та суспільних відносин.

У статті досліджуємо форми звертання угорського населення Закарпаття у родинному колі, а саме форми звертання до близьких родичів.

Найбільша різноманітність форм звертання спостерігається саме в сімейному колі. У виборі відповідної етикетної форми сімейне виховання є першочерговим, вагому роль у цьому процесі відіграють батьки, вони вчать своїх дітей, до кого, яким чином слід звертатися та вітатися. Наприклад, у звертанні до бабусі та дідуса серед угорців у змішаних сім'ях нами зафіксовано лексеми *ба*, *баба*, *бабка*, *бабко*, *бабуся*, *бабусе*, *бабцю*. Усі форми однаково поширені у мовленні як у містах, так і в селах. Демінутивні форми *бабко*, *бабуся*, *бабусе* вживаються при пестливому звертанні. Поширеною формою звертання є вживання сполучення *баба* + *ім'я*, наприклад, *баба Надя*, *баба Юля*. Скорочена форма звертання *ба* вважається неологізмом, вона поширена у мовленні білінгвів як у сільських, так і в міських населених пунктах.

Форми *дідо*, *дідик*, *дідусь*, *діді*, *діду*, *дыды* теж поширені на Закарпатті у багатомовному середовищі та у змішаних сім'ях як у міських, так і в сільських населених пунктах.

В одномовному середовищі під час звертання до бабусі та дідуся вживають лексеми *tata*, *tati*, *tatika*, *nagyanyát*, *nagyi*, *nagytata*, *nagyanya*, *nagyanyó*, *napó*, *őreganyát*. Загальними назвами в угорському мовленні є словникові форми *nagytata*, *nagyanya*. Лексема *nagyanyát* вживається в діалектах на всій досліджуваній території, ця лексема поступово архаїзується. Форми *nagyanyát*, *napó* на Закарпатті найпоширеніші у Виноградівському та Тячівському районах: *nagyi*, *tati*, *tatika* – у мовленні міських мовців, лексеми *nagyanyó*, *őreganyát* використовуються відносно рідко.

Лексеми *nagypapa*, *nagypapát*, *nagypapó*, *gyigyí* – загальнопоширені в угорському мовленні, а *papó*, *papa*, *tata* є діалектними формами звертання.

До прабаби та прадіда правнуки звертаються так само, як і до баби та діда, доповнюючи форми лексем «баба» і «дідо» морфемою пра-, а в угорському мовленні – *déd-* (пра-) : *dédanya*, *dédapa* (прабабка, прадід). Останнім часом поширенішими є демінутивні форми *dédi*, *dédike*.

До сестер та братів у досліджуваному матеріалі дитина звертається по імені здебільшого у пестливій формі, вокативною може слугувати і родинна назва: *bátyu* ~ *bátyám* ~ *bátyukám*, *fivér* ~ *fivérem*, *öcs* ~ *öcsém*, *otjúkám* / *brat*, *bratuk*, *bratuku*; *sestra*, *nővér* ~ *nővérem*, *húg* ~ *húgom* / *sestrička*, *sestričko*, *sestro*. Характерною особливістю угорської мови є те, що тут вживається окрема лексема для називання старшого (*bátyu*, *fivér*) і молодшого брата (*öcs*), старшої сестри (*nővér*) і молодшої (*húg*), а також існує збірна назва – *testvér*.

У родинних відносинах вже на первинному етапі соціалізації визначальну роль відіграють відносини з братами та сестрами батьків, тобто з дядьком та тіткою. Форма *dядя*, демінутивні форми *nagybácsi* (дядько ~ дядьо) та *nagynéni* (тітка) з демінутивно-пестливими формами *тімонька* ~ *тіточка* ~ *тітусенька* ~ *тітусечка* ~ *тітуся* є словниковими, використовуються у фамільярних відносинах і одночасно є шанобливими формами в багатомовному середовищі та у змішаних сім'ях.

У мовленні угорського населення на Закарпатті в багатомовному середовищі, а також у сім'ях білінгвів лексема *дядько* використовується рідко. Замість неї, наприклад, в Ужгородському, Мукачівському, Виноградівському, Хустському, Тячівському районах, вживається форма *вуйко*, *уйко* ~ *уйку*. У Виноградівському районі форму *вуйко* вживають лише сестрині діти під час звертання до дядька, а братові діти, звертаючись до

дядька, використовують лексеми *стрию*, *стрику*, *стрийку*. У Тячівському районі лексеми *стрийна* вживають у звертанні до жінки – *стрика*. Словникова форма *тітко* та її діалектні варіанти *тетто* ~ *тютка* ~ *тютко* ~ є загальноновживаними між білінгвами. До подружжя тітки або дядька звертаються такою ж формою, беручи до уваги тільки ознаки статі подружжя, наприклад, жінка *вуйка*, *уйка*, *стрийка* буде *вуйна*, *уйна*, *стрийна*. У Хустському районі до чоловіка *тітки* звертаються, використовуючи форму звертання *шовгор*. В Ужгородському та Тячівському районах поширеним є пестливе звертання до тітки – *цьоцю*. Часто до зазначених лексем додається ще й ім'я.

В одномовному угорському середовищі, в сільських місцевостях на Закарпатті під час звертання до тітки або дядька вживається загальна діалектна форма *bátyja* ~ *bátyu* ~ *bátyu*, *nénje* ~ *néném* + ім'я, напр., *Jancsi bátyja*, *Kati nénje*. Ця форма вживається також під час звертання до далеких і близьких родичів, а в селі Велика Добронь таку форму використовують під час звертання до знайомих та сусідів, але в цьому разі не додаючи до неї імені. В угорських селах (передусім Ужгородського району) поширеними є також звертання до жінки дяді *ángya*, *ángyi*. У перші два-три роки свого життя дитина як до інших дітей, так і до дорослих звертається на «**ти**». На четвертому році життя батьки навчають її вживати ввічливішу форму звертання стосовно дорослих – на «**ви**», наприклад, *Nénje jöjjön már ide! (Тітко, йди сюди!)*. Уживання такої форми звертання вважається виявом шанобливості. У сільських місцевостях у таких комунікативних ситуаціях найчастіше використовується займенник *maga* «**ви**» у формулі *nénje + maga*, наприклад: *Nénje, maga is jön velünk?* У міських населених пунктах ця формула звертання вважається неввічливою, мовці в таких комунікативних ситуаціях використовують дієслово *tetszik*, напр.: *Nénje, tetszik velünk jönni?* І. Якоб зазначає, що в словацькому варіанті угорської мови в деяких говорах словом *ugye* 'не так?', правда?' користуються у формах на «**ти**» і «**ви**» [9, с. 189]. У досліджуваних нами населених пунктах такої особливості не виявлено.

У містах загальноновживаним є звертання на «**ти**» у відносинах дітей з батьками. У відносинах дітей зі старшими за віком родичами та знайомими ввічливою вважається форма звертання на «**ви**».

У розмові, згадуючи про сестер та братів матері чи батька, в угорському мовленні вживаються лексеми *nagynéni*, *nagybácsi*. Звертаючись до дружини дяді, вживають лексеми *ángy*. Слід

відзначити, що в селі Розівка Ужгородського району лексема *ángu* використовується у звертанні до широкого кола родичів (кровних і набутих) жіночої статі. Як засвідчують результати наших спостережень, ця форма звертання розповсюджена тільки в Ужгородському районі.

В угорських селах під впливом західної культури між молоддю, особливо міською, активно поширюється звертання до дядька і тітки по імені та на «ти». Угорський мовознавець Ласло Деме наголошує, що в останні роки поширюється фамільярне тикання з усіма, без огляду на вік, стать тощо [8, с. 136]. Слід зазначити, що звертання на «ти» є первинним за походженням в європейських мовах, до XIV–XVI століття воно було загальнопоширеним [1, с. 38; 10, с. 123].

У звертанні до хресних батьків на Закарпатті вживається форма, характерна для всієї спільноти. Між цими формами є як загальнопоширені, так і такі, що спостерігаються тільки в певному селі, місті або районі.

Загальнопоширеними як в одномовному, так і багатомовному середовищі є звертання *kereszt, keresztapa ~ keresztapám ~ keresztapapa ~ keresztpapi ~ keresztapu / хресний, хресний батько ~ хресний батьку; keresztanya ~ keresztmama ~ keresztmami ~ keresztanyám ~ keresztanyu / хресна ~ хресна мати ~ хресна мама*, що вважаються гречними, фамільярними і характеризуються низькою тональністю. Особливо поширеними вони є в містах. В Ужгородському та Виноградівському районах широко використовуються форми *kereszt ~ keresztapám ~ keresztapapa ~ keresztpapi / хресний ~ хресний батьку; kereszt ~ keresztmama ~ keresztmami ~ keresztanyám / хресна ~ хресна мама*. Загальні форми звертання типу *keresztapa / хресний батько keresztanya / хресна мати* в інших спільнотах вживаються поруч із діалектними формами.

Діалектні форми звертання до хресних батьків відрізняються наявністю спільного для них звертання на «ви». У досліджених нами населених пунктах між опитаними були й такі, що стали хресними батьками своїм племінникам, у такому разі племінники зверталися до них як до хресних батьків.

В угорському мовленні на Закарпатті в багатомовному оточенні та у змішаних сім'ях нами зафіксовано такі факти: найпоширенішими демінутивними формами в Ужгородському, Виноградівському, Тячівському районах є звертання *батечко ~ батичко ~ баточко*. На Закарпатті, особливо в двомовних селах, воно вживається як форма звертання до хресного

батька; *маточка ~ матичка* – на рівні діалекту таким чином називають та звертаються до хресної матері. На Закарпатті це – загальнопоширена форма звертання. У змішаних сім'ях подружжя хресного батька або матері теж іменується лексемою *хресний*, тобто до чоловіка *маточки* хресні діти будуть звертатись формою *батечко* та її варіантами. Лексеми *батечко, маточка* вживаються самотійно, тобто до них не додається ім'я, але часто вживаються з означенням *хресний, хресна*, наприклад: *хресний батечку, хресна маточко*. В одномовному угорському оточенні є приклади того, що на роль хресних батьків кличуть подружню пару, але здебільшого лише хтось один із подружжя є хресним. При цьому лексемою *хресний, хресні діти* звертаються тільки до *хресного*, іншого представника подружньої пари називають по імені + *bácsi / дядя, néni / тьотя* в містах, у селах – *bátyja, nénje*.

У Мукачівському, Ужгородському, Хустському та Рахівському районах у змішаних сім'ях під час звертання до хресних батьків уживається лексема *нанашко ~ нанашку, нанашка ~ нанашкуля*. Ця форма вживається самотійно. Словник української мови ці форми вважає загальними, але на Закарпатті вони не мають загального характеру.

В україномовних сільських населених пунктах у змішаних сім'ях діти звертаються до батьків та старших за віком родичів і знайомих на «ви». Характерною особливістю українського мовлення на Закарпатті є звертання у третій особі; онуки у змішаних сім'ях у розмові про батьків або старших за віком поважних людей вживають форму множини, наприклад: *мамка були, тютка спечуть*.

В одномовному угорському оточенні на Закарпатті, звертаючись до хресних батьків, використовують загальнопоширені форми звертання *kereszt ~ keresztapa ~ keresztapám ~ keresztapapa ~ keresztpapi ~ keresztapu, keresztanya ~ keresztmama ~ keresztmami ~ keresztanyám ~ keresztanyu*. У деяких районах, наприклад Ужгородському, Берегівському, Виноградівському, вживається також демінутивна форма лексем *keresztanyu, keresztapu – keke*, але тільки під час звертання до молодшого покоління. До подружжя хресних батьків завжди звертаються по імені + родинна назва, наприклад: *Béla bátyja, Ella nénje*.

Вивчення мовного етикету у багатомовному регіоні дало можливість зрозуміти історію, традиції, культуру жителів цього краю. Зібраний нами мовний матеріал свідчить про толерантність, взаєморозуміння жителів різних національностей Закарпаття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Богдан С.К. Мовний етикет українців: Традиції і сучасність / Богдан С.К. – К.: «Рідна мова», 1998. – 475 с.
2. Косенко В.І. Двомовність: проблеми й судження / В.І. Косенко // Українська мова і сучасність. – Київ: НМКВО, 1991. – С. 98–105.
3. Литовченко В.М. Мовленнєвий етикет як компонент комунікації / В.М. Литовченко // Науковий вісник Ізмаїльського державного педагогічного інституту. Випуск 9. – Ізмаїл, 2000. – С. 175–178.
4. Стельмахович М.Г. Мовний етикет / М.Г. Стельмахович // Культура слова. – К., 1987. – Випуск 20. – С. 6–12.
5. Стельмахович М. Український мовленнєвий етикет / М. Стельмахович // Дивослово. 1998. – № 3. – С. 20–22.
6. Татаревич Г. Етикет і ментальність / Г. Татаревич // Дивослово. 1998. – №3. – С. 18–20.
7. Федорчук Т.М. Культурна ідентифікація білінгвів / Т.М. Федорчук // Наукові записки. Філологічні науки. – Том 34. – Київ: Києво-Могилянська академія, 2004. – С. 6–10.
8. Deme László. – Nyelvi illemtan / László Deme, László Grétsy, Imre Wacha szerk. – Budapest: Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó, 1987. – 510 o.
9. Jakab István. Az ugye tegező és magázó változatai / István Jakab // Nyr. 121. évf. 2. szám 1997. – 188–190. o.
10. Kertész Manó. Szállók az Úrnak. Az udvarias magyar beszéd története / Kertész Manó. – Budapest, 1931, 19962. – 256 o.
11. Kiss Jenő. Két tanulmány a kétnyelvűségről / Jenő Kiss // MNy. LXXXIX. évf. 3. szám 1993. – 359–362. o.
12. László János. Nyelv és kommunikáció / János László // Bernáth László – Révész György szerk. A pszichológia alapjai. – Budapest: Tertia Kadó, 2002. – 287–295. o.
13. Tolcsvai Nagy Gábor. Köszönés a családban / Gábor Tolcsvai Nagy // László Deme, László Grétsy, Imre Wacha szerk. Nyelvi illemtan. – Budapest: Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó, 1987. – 95–100. o.
14. Wacha Imre. A fiatalok nyelvi magatartása (kommunikációs kultúrája) a nyilvánosság előtt és számára / Imre Wacha // MNy. XCII.évf. 2. szám 1996.– 198–206. o.